

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده ادبیات، زبانها و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان پایان نامه :

بررسی تاریخ نگاری و تاریخ نگری ضیاء الدین برنی

استاد راهنما

دکتر شهلا بختیاری

استاد مشاور

دکتر مهدی فرهانی منفرد

دانشجو

اکرم جوزیان

اسفند ماه ۸۹

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

عزیزانی که دستان گرمشان بر سر من گرمی بخش روزهای سرد مان بوده و وجودشان روشنی حیاتمان ، کلامشان راهگشایی طریقتمان و مهرشان تسلی وجودمان بوده اند .آنان که در ستایش الطافشان عاجزم .

تقدیم به همسر عزیزم که صبورانه و با از خود گذشتگی این راه سخت را برایم هموار نمود.

تقدیر و تشکر

بر خود لازم می دانم که از زحمات بیدریغ استاد عزیز و ارجمندم سرکار خانم دکتر شهلا بختیاری که زحمت راهنمایی اینجانب را تقبل نمودند و همچنین از استاد گرامی جناب آقای دکتر مهدی فرهانی منفرد که به عنوان استاد مشاور راهنمایی و مشورت های ارزنده ای را ارائه نمودند کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم .

فرصت را غنیمت شمرده و از زحمات استاد گرانقدر جناب آقای دکتر علی محمد ولوی استاد برجسته دانشگاه الزهرا کمال تشکر را داشته باشم چرا که دانشجویان را بخوبی با روش تحقیق بصورت علمی آشنا می سازند .

از کلیه اساتید عزیزم در دانشگاه لرستان و همه کسانی که توفیق شاگردی آنان را داشته ام کمال تشکر و قدردانی را دارم .

چکیده

کتاب تاریخ فیروزشاهی، تالیف ضیاء الدین بن موید الملک برنی، یکی از مهمترین کتابهای تاریخنگاری اسلامی درهند است که به زبان فارسی نگاشته شده است. این نوشتار می‌کوشد با شناخت بینش تاریخی مولف، از طریق بررسی شاخصه‌هایی چون بینش معرفت‌شناسانه، بینش اجتماعی و بینش فرهنگی، چگونگی بازتاب این بینش‌ها را در تاریخنگاری وی بازجسته و تاثیر هر کدام از آنها را در روش تاریخنگاری او تحلیل کند. برای تحقق این هدف، پرسشهایی در جهت بررسی تاثیر این بینش‌ها مطرح شده است، که چگونگی تاثیر هر کدام از آنها را ارائه داده است. فرض بر این است بینش معرفت‌شناسانه مولف درباره مبانی علم تاریخ سبب اتخاذ رویکرد انتقادی مؤلف و تلاش برای دریافت حقیقت بوده است. نگارنده در پی آزمون این فرضیه، به این نتیجه رسیده است که برنی به علم بودن تاریخ باور داشته و برای آن موضوع و روش قائل بوده و در روش تاریخنگاری خود به رویکرد انتقادی و علی توجه داشته و در تلاش برای دریافت حقیقت بوده است. از سوی دیگر فرض بر این است بینش اجتماعی مولف سبب رویکرد جدی وی به مسائل اجتماعی جامعه و راهنمایی حکام و شاهان عصر برای اصلاح جامعه بوده است. نگارنده در پی بررسی این فرضیه نیز به این نتیجه رسیده است که مؤلف اثر خویش را به یک اثر صرفاً سیاسی و نظامی محدود نکرده بلکه به مسائل اجتماعی، اقتصادی جامعه توجه کرده و تغییرات اجتماع از نظرگاه وی دور نمانده است. چنانچه اثر او مجموعه‌ای از اطلاعات اجتماعی، اقتصادی و مالی است. از دیگر فرضیاتی که در بینش تاریخی وی مورد نظر قرار گرفته و بر اهمیت بررسی موضوع می‌افزاید، استفاده برنی از دیدگاههای ایرانی و اندیشه‌های سیاسی ایرانشهری در بینش فرهنگی خود است. آنچه از این پژوهش به دست آمده است تاثیر پذیری برنی از این اندیشه‌ها در زمینه سیاست و به کارگیری این اندیشه‌ها برای مشروعیت بخشیدن به حاکمیت سلاطین عصرش در دهلی بوده است.

واژگان کلیدی : ضیاء الدین برنی، تاریخنگاری، تاریخ‌نگری، تاریخ فیروزشاهی، سلاطین دهلی، شبه

قاره هند

چکیده

مقدمه

فصل اول مبانی پژوهش

۱-۱- بیان مسأله.....	۱
۱-۲- پرسشهای پژوهش:	۲
۱-۳- فرضیات پژوهش:	۲
۱-۴- تعریف و تحدید واژگان	۲
۱-۵- هدف و ضرورت پژوهش	۵
۱-۶- روش پژوهش	۶
۱-۷- پیشینه پژوهش	۷

فصل دوم تاریخ نگاری اسلامی در هند

۱-۱- وضعیت تاریخ نگاری در شبه قاره هند پیش از اسلام	۱۱
۱-۲- ویژگی های تاریخ نگاری در هند از ورود اسلام تا استقلال تاریخ نگاری آن	۱۴
۱-۲-۱- استفاده از زبان فارسی در تاریخ نگاری	۱۴
۱-۲-۲- نخستین تواریخ فارسی در هند	۲۰
۱-۲-۲- استفاده از دید گاههای تاریخ نگاری ایرانی	۳۳
۱-۳- علل تأثیر پذیری تاریخ نگاری هند از تاریخ نگاری ایران	۳۶
جمع بندی	۴۲

فصل سوم ضیاءالدین برنی؛ زندگی و آثار

۱-۳- زندگی نامه	۴۳
۲-۳- گرایش های مذهبی برنی	۵۲
۳-۳- مجموعه آثار برنی	۵۶

فصل چهارم تاریخ نگاری ضیاء الدین برنی

۱-۴- محتوا، مضامین و شکل شناسی کتاب	۶۱
۲-۴- منابع و مراجع اطلاعاتی کتاب	۷۴
۳-۴- نشر و شیوه نگارش	۷۷

۷۸ ۱-۳-۴ استفاده از شعر و امثله در بیان مقصود
۸۰ ۲-۳-۴ تفصیل و اطناب سخن، ایجاز در کلام
۸۱ ۳-۳-۴ آرایه های ادبی در نثر
۸۴ ۴-۴ ویژگی های تاریخنگاری کتاب

فصل پنجم بینش معرفت شناسانه در تاریخ نگری برنی

۸۶ ۱-۵ چپستی تاریخ
۹۳ ۲-۵ فایده و هدف تاریخ
۹۹ ۳-۵ ضیاءالدین برنی و روش شناسی تاریخی
۱۰۹ ۴-۵ انتظارات از تاریخ و تاریخ نگاری در تفکر ضیاء الدین برنی
۱۱۳ جمع بندی

فصل ششم بینش فرهنگی در تاریخ نگری برنی

۱۱۴ ۱-۶ مولفه های اندیشه سیاسی ایران شهری
۱۱۹ ۲-۶ تاثیر سیاسی اندرزنامه های اسلامی بر اندیشه برنی
۱۲۳ ۳-۶ مولفه های اساسی در اندیشه سیاسی برنی
۱۲۳ ۱-۳-۶ نهاد شاهی ویژگیها و کارکردهای آن
۱۳۱ ۲-۳-۶ نهاد وزارت
۱۳۶ ۳-۳-۶ عدالت و مصادیق آن
۱۳۹ ۴-۳-۶ نظم سیاسی اجتماعی و توازن عناصر موثر در ساخت قدرت
۱۴۲ جمع بندی

فصل هفتم بینش اجتماعی در تاریخ نگری برنی

۱۴۶ ۱-۷ توجه به مسائل اجتماعی
۱۵۳ ۲-۷ توجه به مسائل اقتصادی مردم
۱۵۹ ۳-۷ بررسی تغییرات اجتماعی
۱۶۴ جمع بندی
۱۶۶ نتیجه گیری
۱۷۰ فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

ورود اسلام به شبه قاره هند تحولات و تغییرات اجتماعی و سیاسی را به دنبال داشت. یکی از مهم ترین جلوه های این تحولات، ایجاد سنت تاریخ نگاری پس از ظهور و تداوم حضور دولتها و سلسله های حکومتی مسلمان در این سرزمین بزرگ بود که نگارش تاریخ این دولتها و تبیین حضور و فعالیت آنها را ایجاب می کرد.

ضیاء الدین برنی برای رسیدن به این هدف دست به نگارش کتاب خود زد و یکی از اهداف نگارنده نیز اثبات این نکته است که تاثیر اندیشه های نظریه پردازان ایرانی بر تفکر سیاسی برنی را بررسی کند. برای دست یابی به چنین هدفی ابتدا تاثیر تاریخ نگاری ایرانی را بر تاریخنگاری هندی مورد بررسی قرار می دهیم.

بی تردید در چنین پژوهشی، یکی از عمده ترین مشکلات دستیابی به منابع تاریخ هند و مخصوصا موجود بودن اثر مورد نظر به صورت چاپ سنگی در ایران و آن هم به صورت محدود می باشد. هم اکنون چند نسخه از این کتاب به صورت چاپ سنگی در کتابخانه ملی ایران موجود است. متاسفانه به دلیل شباهت عنوان کتاب با اثر شمس الدین عقیف در بسیاری از موارد کتاب ضیاء الدین برنی، با اثر فوق اشتباه می شود.

شایان ذکر است که با توجه به سختی و پیچیدگی کار، بیشترین توان آن، صرف شناخت بینش تاریخی مولف و بازتاب آن در تاریخنگاری و روش تاریخنگاری وی گردید تا بدین وسیله شناخت صحیحی نسبت به آن حاصل آید.

پژوهش حاضر در هفت فصل تنظیم شده است: فصل نخست این نوشتار به موضوع مبانی پژوهش می پردازد محورهای اصلی این فصل، بیان مسئله پژوهش، طرح سوال و فرضیه ها، ضرورت و پیشینه پژوهش است. متغیر اصلی و وابسته پژوهش، روش تاریخنگاری و تاریخنگاری، متغیر

مستقل : بینش تاریخی را که در قالب سه بینش (معرفت شناسانه - فرهنگی - اجتماعی) به خود اختصاص داده است. با توجه به بینش های مطرح شده آنچه که سوالات این فصل را تشکیل می دهد، تاثیر هر کدام از این بینش ها بر تاریخنگاری و تاریخنگری مولف است.

در فصل دوم که یک فصل مقدماتی و پیش زمینه برای ورود به بحث عنوان شده است؛ بررسی تاریخنگاری اسلامی در هند می باشد. چنانکه می دانیم اسلام دیرتر از سایر مکان های سرزمین اسلامی همچون ایران و سرزمین شام به هند رسیده است و به تبع آن تاریخنگاری اسلامی در هند نیز دارای سابقه ی چندانی نیست و این نوع تاریخنگاری با تاریخ نگاری ایرانی در هم تنیده شده و از آن تاثیر پذیرفته است. بنابراین هدف این فصل بررسی این تاثیر پذیری در شاخه ی تاریخنگاری است. زیرا حوزه های این تاثیر پذیری که همانا استفاده از زبان فارسی و اندیشه های نظریه پردازان ایرانی است در خود اثر مورد پژوهش نیز وجود دارد و همین مسئله بر اهمیت بررسی این موضوع می افزاید.

فصل سوم به بررسی شرح حال زندگی برنی اشاره دارد برای آشنایی خوانندگان با شخصیت مورد نظر می بایست زندگی نامه وی که شامل شرح حال مولف و محل زندگی و مشاغل و اساتید وی می باشد شرح داده شود، در ادامه به گرایش های مذهبی برنی و ارادت او به تصوف اشاره شده و در آخر نیز، مجموعه آثار برنی و کتاب تاریخ فیروزشاهی معرفی شده اند.

در فصل چهارم نیز تاریخ نگاری برنی مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته شده است. بر این اساس، محتوا و مضامین و شکل شناسی اثر برنی، منابع اطلاعاتی مورخ و نثر و شیوه نگارش کتاب و در پایان ویژگی های اصلی تاریخنگاری وی مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل به صورت کلی به ویژگی های تاریخ نگاری کتاب اشاره شده؛ چرا که در فصول مربوط به تاریخ نگری به صورت مفصل به این ویژگی ها اشاره شده است .

فصل پنجم با عنوان بینش معرفت شناسی، به مقوله ی شناخت و تحلیل دیدگاه های معرفت شناسی مولف درباره اصول و مبانی علم تاریخ و علم بودن آن، فایده و هدف تاریخ و ویژگی و وظیفه مورخ و ملاحظات روش شناختی وی در این اثر اشاره شده است.

فصل ششم با عنوان بینش فرهنگی، به بررسی اندیشه های سیاسی ایران شهری و تاثیر این اندیشه ها از طریق اندرنامه های اسلامی و نظریه پردازان ایرانی بر اندیشه سیاسی برنی در مورد حکومت وانتقال این اندیشه ها به هند می باشد.

فصل آخر نیز به بینش اجتماعی مولف و چگونگی بازتاب آن در تاریخنگاری وی اشاره دارد. رویکرد اجتماعی نویسنده به تاریخ و پرداختن به مباحث اجتماعی و اقتصادی و ارائه تصویری روشن از وضعیت اجتماعی زمانه خود سبب تمایز تاریخنگاری وی از بسیاری آثار تاریخی دیگر شده است.

فصل اول

مبانی پژوهش

۱-۱- بیان مسأله

تاریخ نگاری اسلامی در هند با روی کار آمدن مسلمانان در این سرزمین به صورت علمی در آمد. ایجاد سنت تاریخ نگاری پس از ظهور و تداوم حضور دولتها و سلسله های حکومتی مسلمان در این سرزمین، نگارش تاریخ این دولتها و تبیین حضور و فعالیت آن هارا ایجاب می کرد. ویژگی اصلی در تاریخ نگاری اسلامی هند، سیطره زبان فارسی بر آن است.

کتاب تاریخ فیروز شاهی، تألیف ضیاءالدین موید الملک برنی، یکی از مهم ترین متون تاریخ نگاری هندی در عصر اسلامی است، که به زبان فارسی نگاشته شده است. این کتاب شامل وقایع سال های ۶۶۴ هـ ق تا سال ۷۵۸ هـ ق است و مشتمل بر رویداد های تاریخی دوران حکومت هشت تن از پادشاهان مسلمان هند می باشد. وقایع کتاب شامل بررسی اواخر حکومت عصر ممالیک دهلی، سراسر عصر خلجیان، و اوایل عصر تغلق شاهیان است که عصر مولف محسوب می شود. نویسنده کتاب خود از درباریان عصر تغلق شاهی به حساب آمده و از نزدیک شاهد وقایع بوده است. او نه تنها یک مورخ بلکه یک سیاست مدار و ادیب محسوب می شود که از زبان فارسی در تحلیل تاریخ نگاری خود بهره برده است.

تاریخ وی با ویژگی هایی چون، تعمق در علت ها و انگیزه های حوادث و تبیین روند رویداد ها با توجه به اصل علیت، دخالت دادن بینش انتقادی، استفاده از اندیشه های سیاسی ایرانشهری در تبیین نظام حکومتی هند، روی کرد اجتماعی به تاریخ و پرداختن به مسائل اقتصادی جامعه، از اهمیت به سزایی برخوردار است.

با توجه به این که پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل تاریخ نگاری و تاریخ نگری ضیاءالدین برنی می پردازد مسأله اصلی، شناخت بینش تاریخی مولف از یک سو و چگونگی اثر گذاری آن در روش تاریخ نگاری او، از سوی دیگر است. به بیان دیگر، تحلیل و بررسی بینش

های تاریخی مولف از طریق تاریخ نگری وی و تاثیر و تعامل این بینش ها بر تاریخ نگاری مورخ، هدف این پژوهش است.

۱-۲- پرسشهای پژوهش:

۱- بینش معرفت شناسانه ضیاءالدین برنی بر تاریخ نگاری و تاریخ نگری او چه تأثیری داشته است؟

۲- بینش فرهنگی ضیاءالدین برنی بر تاریخ نگاری و تاریخ نگری او چه تأثیری داشته است؟

۳- بینش اجتماعی ضیاءالدین برنی بر تاریخ نگاری و تاریخ نگری او چه تأثیری داشته است؟

۱-۳- فرضیات پژوهش:

۱- بینش معرفت شناسانه ضیاءالدین برنی درباره مبانی علم تاریخ سبب اتخاذ روش انتقادی و تلاش برای دریافت حقیقت بوده است.

۲- بینش فرهنگی ضیاءالدین برنی تحت تأثیر فرهنگ سیاسی ایران، موجب تأثیر پذیری وی از اندیشه های سیاسی ایرانشهری در مسائل سیاسی حکومت شده است.

۳- بینش اجتماعی ضیاءالدین برنی سبب روی کرد جدی مولف به مسائل اجتماعی و راهنمایی حکام و شاهان عصر برای اصلاح جامعه بوده است.

۱-۴- تعریف و تحدید واژگان

تاریخ نگاری: شرح مکتوب احوال و اعمال انسان را به هر روش و مبتنی بر هر مکتب و رعایت هر شیوه ی تنظیم و تدوین، تاریخ نگاری می نامیم که در معنای خاص بر ثبت و ضبط وقایع و احوال سیاسی و اجتماعی هر قوم یا جامعه جهانی اطلاق می گردد. همچنین باید

توجه داشت که انگیزه ها و اهداف و فواید یا علل غایی تاریخ نگاری، عامل متغیر در فن تاریخ نگاری است.^۱

تاریخ نگاری را می توان سیر تحول و تطور مفهوم تاریخ و اندیشه و برداشت گروه یا دوره خاص و توصیف منشأ رشد و یا انحطاط صور بیان ادبی به کار رفته در ارائه مواد تاریخی دانست.^۲

تاریخ نگاری فرایند بازسازی گذشته در ذهن مورخ است. می توان گفت که تاریخ نگاری فعالیتی است ذهنی و فکری که توسط فرد یا افرادی به نام مورخ که وارد تفکر و اندیشیدن در حول محور گذشته می شوند و حاصل تعامل دو سویه آنها، به عنوان عامل شناسایی است؛ که نام آن پدیده را تاریخ نگاری می نامیم.^۳

تاریخ نگاری: مباحثی که از دگرگونی های تاریخی بحث می کنند در مباحث «مسائل نظری تاریخ» قرار می گیرند که به دو شاخه تقسیم می شوند: یک شاخه آن اختصاصاً به نقد و بررسی در زمینه های اهمیت و ضرورت تاریخ نویسی، فواید علم تاریخ، آداب تاریخ نویسی و این قبیل مسائل می پردازد؛ این شاخه را «مسائل نظری تاریخ نگاری» می نامیم. شاخه دیگر از مسائل نظری تاریخ هدف خود را برای تبیین ماهیت رخدادهای تاریخی و توجیه چگونگی دگرگونی های آن مصروف داشته و کوشیده است تا اصول و معیارهای مشخصی برای این مسائل فراهم آورد، این شاخه را «تاریخ نگاری» می نامیم.^۴

آنچه که از تعاریف مطرح شده از مفهوم تاریخ نگاری و تاریخ نگاری استنباط می شود عبارت از: دو تعریف از مفهوم تاریخ نگاری یکی به معنای عام و دیگری به معنای خاص؛ در

^۱ - صادق سجادی، هادی عالم زاده، (۱۳۸۰) تاریخ نگاری در اسلام، تهران: سمت، ص ۱۱.

^۲ - فرانتس، روزنتال، (۱۳۸۵) تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، ترجمه اسدالله آزاد، مشهد: آستان قدس رضوی، ص ۵.

^۳ - محمدباقر، آرام، (۱۳۸۶) بینش و روش در تاریخ نگاری اسلامی، کتاب ماه (تاریخ و جغرافیا)، تهران، بی نا، ص ۳۱.

^۴ - ابوالفضل، شکوری، (۱۳۸۰) در آمدی بر تاریخ نگاری و تاریخ نگاری مسلمانان، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ص ۱۵.

معنای عام، مقوله‌ی تاریخ‌نگاری شامل، محتوای کتاب، شیوه‌ی تنظیم کتاب، روش تاریخ‌نگاری مورخ و تفکر و بینش تاریخی وی است، به عبارتی تاریخ‌نگاری مورخ نیز در درون مفهوم تاریخ‌نگاری قرار می‌گیرد و بینش و روش هر دو در مفهوم تاریخ‌نگاری جای دارد. در معنای خاص از مفهوم تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری که در این رساله مطمح نظر نگارنده است، مقوله‌ی تاریخ‌نگاری صرفاً ساختار کتاب، شیوه‌ی تنظیم آن و روش تاریخ‌نگاری مورخ و مبحث تاریخ‌نگاری، نوع نگاه و بینش مورخ به تاریخ را تشکیل می‌دهد.

بینش معرفت‌شناسانه: معرفت‌شناسی (Epistemology) از ریشه یونانی به معنای «دانستن» و «دانش» و «گفتار» گرفته شده است. معرفت‌شناسی جزئی از فلسفه علوم است و هدف از آن، تشریح موضوع، تعیین حدود و شناسایی قوانین مربوط به گسترش دانشهاست. در این علم به بررسی چگونگی حقیقت علمی در دانشهای خاص پرداخته می‌شود.^۱

یکی از مهم‌ترین مولفه‌های بینش تاریخی ضیاءالدین برنی، بینش معرفت‌شناسانه اوست. این نوشتار در تلاش است که دیدگاه‌های معرفت‌شناسانه مورخ را درباره اصول و مبانی علم تاریخ، تبیین کند. دیدگاه‌هایی که در حوزه شناخت و حقیقت علمی معرفت تاریخی در اثر برنی می‌توان یافت و از چپستی تاریخ، فایده و هدف آن و ملاحظات روش شناختی دیگر سخن می‌راند در این زمره قرار می‌گیرد.

بینش فرهنگی: فرهنگ از ریشه‌ی (culture) که در زبان لاتین، معنای مراقبت از گیاهان و در معنای مجازی، مراقبت از اندیشه را می‌دهد. این واژه زمانی که در مورد انسان به کار برده می‌شود، میزان آموزش و پرورش و یا میزان توجه به پرورش اندیشه و اشتغالات فکری را می‌رساند. مشاهده و مطالعه فرهنگ می‌تواند با توجه به آثار تحقق یافته، (هنری، فنی، ادبی و...) یا رفتارها و اشکال و صور مناسبات بین انسانها و بلاخره با در نظر گرفتن کاربرد

^۱ - آلن، بیرو. (۱۳۶۶) فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان، صص ۱۲۰-۱۱۹.

ارزشها صورت گیرد.^۱ به عبارتی فرهنگ اغلب «فرآورده های متعالی ذهن» را شامل می شود.^۲ از دیگر مولفه های بینش تاریخی برنی، بینش فرهنگی اوست. این نوشتار در تلاش است که الگو برداری فرهنگی مورخ را از اندیشه و فکر سیاسی ایرانی از طریق اندرزنامه های اسلامی، تبیین کند. در اینجا مفهوم فرهنگ به معنای آداب و رسوم نیست، بلکه به معنای اقتباس فکر و اندیشه از سرزمینی دیگر به طریق تعامل فرهنگی است. دیدگاه هایی را که برنی در حوزه حکومت از قبیل نهاد شاهی، نهاد وزارت، عدالت و مظاهر آن و توازن قدرت، الگو برداری کرده و از این طریق وی راهکاری برای مشروعیت در سلطنت اسلامی هند پدید آورده است.

بینش اجتماعی: مراد از بینش اجتماعی محوریت داشتن موضوعات اجتماعی، یعنی مسائل اقتصادی و تغییرات اجتماعی که مفهومی امروزی است و به معنای دگرگونی در ساختارهای اساسی یک جامعه که پدیده ای همیشگی در زندگی اجتماعی است، می باشد.^۳

۱-۵- هدف و ضرورت پژوهش

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق مورد نظر از دو منظر قابل بررسی است:

۱- اهمیت و ارزش موضوع تاریخ نگاری: از آنجا که تاریخ نگاری هر دوره تاریخی، منعکس کننده وضعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی آن دوره است، مطالعه آن نه تنها وضعیت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی آن دوره، بلکه شناخت و درک، اندیشه های حاکم بر فضای فکری آن عصر را به همراه دارد. بنابراین در سایه این پژوهش، می توان شناختی یک پارچه از اوایل تاریخ عصر سلاطین دهلی به دست آورد. اهمیت این مسأله آنجا افزایش می یابد که منابع تاریخی عمدتاً منعکس کننده وضعیت سیاسی، نظامی و کمتر اجتماعی و اقتصادی، خصوصاً فکری و فرهنگی آن دوره هستند.

^۱ - همان، صص ۷۸-۷۷.

^۲ - آنتونی، گیدنز. (۱۳۸۱) جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، ص ۵۶.

^۳ - گی، روشه. (۱۳۷۶) تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوقی، تهران: نشر نی، ص ۲۶.

۲- تأثیر گذاری تاریخ نگاری ایرانی بر تاریخ نگاری هندی: تاریخ نگاری شبه قاره هند در ابتدا اساساً متأثر از تاریخ نگاری ایرانی بوده است. استفاده از زبان فارسی در دربار سلاطین مسلمان هندی، خود نشان از این تأثیر گذاری دارد. اهمیت این تحقیق از آن جهت است که برنی در کتاب تاریخ فیروزشاهی با بهره گیری از زبان فارسی و اندیشه ی ایرانی - اسلامی به تجزیه و تحلیل اوضاع عصر خود پرداخته است. با وجود بهره گیری فراوان برنی از اندیشه های نظریه پردازان ایرانی و تلاش در انتقال این اندیشه ها به هند، شخصیت او کمتر مورد توجه پژوهشگران ایرانی قرار گرفته است. در سایه ی این پژوهش به تأثیر گذاری تاریخ نگاری ایرانی بر تاریخ نگاری هندی پی خواهیم برد.

۱-۶- روش پژوهش

روش پژوهش در دو عرصه، روش گرد آوری اطلاعات و مواد خام و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات معنا می یابد. روش گرد آوری اطلاعات در این پژوهش روش کتابخانه ای بوده است. در عرصه روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، این پژوهش بر روش تاریخی تأکید داشته است. متأسفانه روش تاریخی یا روش دانش تاریخ برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در هیچ یک از متون مربوط به روش پژوهش تاریخی به گونه ای روشن و قانع کننده معرفی نشده است. سه مولفه اساسی روش تاریخی، روش توصیفی (Descriptive Method)؛ روش مقایسه ای (comparative Method)؛ روش تحلیلی (Analytical Method) است. این سه مولفه ی روش تاریخی به صورت همزمان و در هم تنیده در باز آفرینی، ارائه شرحی معنی دار و در نهایت تجزیه و تحلیل اطلاعات تاریخی مورد استفاده قرار گرفته است. سعی شده از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شود. بر این مبنا، بینش تاریخی مولف و روش تاریخنگاری وی نیز شاخصه سازی شده و سپس تأثیر و تعامل میان آنها مورد تبیین و تحلیل قرار گرفته، سوال های پژوهش و فرضیه های آن، بر این اساس مطرح شده است.

با وجود بهره‌گیری فراوان برنی از اندیشه‌های نظریه پردازان ایرانی و تلاش وی در انتقال این اندیشه‌ها به هند، شخصیت او کمتر مورد توجه پژوهشگران ایرانی قرار گرفته است. تلاش برای شناخت ضیاء الدین برنی و جستجو در آثار پژوهشی معاصران نشان می‌دهد که وی از جمله شخصیت‌هایی است که با وجود تالیف سه کتاب به زبان فارسی، کمتر مورد توجه محققان ایرانی قرار گرفته و برای شناخت برنی و اندیشه‌های وی گام جدی و علمی برداشته نشده است. بر این اساس، دستیابی به اطلاعاتی در این موضوع تنها از راه مراجعه به منابع متقدم و منابع مطالعاتی و مقالاتی که نویسندگان آنها اغلب غیر ایرانی هستند، میسر می‌گردد. آثاری را که در این موضوع به رشته تحریر درآمده‌اند، می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

الف) منابع متقدم

سیر الاولیاء (سید محمد بن مبارک میر خورد)^۱. کتاب سیر الاولیا مربوط به سرگذشت و گفته‌های مشایخ سلسله صوفیه چشتی است. این کتاب به صورت مختصر اطلاعات مفیدی راجع به زندگی نامه ضیاء الدین برنی در اختیار خواننده قرار می‌دهد. در این کتاب خصوصیات ادبی برنی و آثار وی و چگونگی مرگ و محل دفن وی به اختصار شرح داده شده است.

اخبار الاخیار فی اسرار الابرار (مولانا جمال الدین عبدالحق دهلوی)^۲: این کتاب در شرح حال و مقامات بزرگان سلسله چشتیه قادریه است. عبدالحق برنی را جزء مریدان شیخ نظام الدین اولیاء و دوست و همراه امیر خسرو دهلوی و امیر حسن دهلوی می‌داند. وی علت کناره‌گیری برنی را از دربار سلطان فیروزشاه نشانه ترک دنیا و صوفی منش وی می‌داند. در ادامه

^۱ - سید محمد بن مبارک، میر خورد. (۱۸۵۵ م.) سیر الاولیاء، اسلام آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
^۲ - مولانا جمال الدین عبدالحق، دهلوی (۱۱۳۲ ق.) اخبار الاخیار فی اسرار الابرار، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: نسخه خطی ۲۴۰۳، بی‌نا.

حکایتی را از ارادت برنی به شیخ نظام الدین از کتاب «حسرت نامه» برنی می آورد. این اثر برنی هم اکنون در دسترس نیست.

آنچه که در منابع متاخر تر آمده از جمله کلمات الصادقین (محمد صادق دهلوی)^۱، تذکره علمای هند (رحمان علیصاحب)^۲، نزهه الخواطر و بهجه النواظر (عبدالحی حسنی)^۳ ثمرات القدس من شجرات الانس (لعل بیگ بدخشی)^۴ بر می آید، همگی به نوعی از منابع متقدم یعنی سیر الاولیاء و اخبار الاخیار استفاده کرده اند و چیز تازه ای را بیان نکرده اند.

(ب) منابع مطالعاتی

The history of India. (BY TQIISOWN & PROESSOR JOHNDOWSO)^۵

این کتاب که تواریخ هند را خلاصه می کند در حدود ۱۸۰ صفحه راجع به تاریخ فیروزشاهی شرح داده شده است. هدف این کتاب تحلیل اندیشه ی برنی نیست بلکه نویسنده، کتاب را خلاصه کرده و بیان داشته که کتاب تاریخ فیروزشاهی جزء منابع مهم تواریخ بعدی از جمله تاریخ فرشته است. این کتاب برای کسانی که خود کتاب تاریخ فیروزشاهی را در دسترس ندارند می تواند مفید واقع شود.

تاریخ تفکر اسلامی در هند (عزیز احمد) – در این کتاب عزیز احمد به اختصار به شرح کتاب تاریخ فیروزشاهی و موضوع آن و سبک نویسنده، اشاره می کند. وی طرح تاریخ نگاری برنی را جدای از آنچه در هند معمول بوده – نوشتن تاریخ عمومی – می داند. عزیز احمد

^۱ - محمد صادق، دهلوی کشمیری همدانی. (۱۹۸۸ م.) کلمات الصادقین، تصحیح محمد سلیم اختر، لاهور: اسلام آباد با همکاری انتشارات القریش.

^۲ - رحمان، علیصاحب. (۱۹۱۴ م.) تذکره علمای هند، تصحیح بابونومر لال بهار گوسبر نبندنب، کلهنو: بی نا (چاپ سنگی).

^۳ - عبدالحی بن فخرالدین، حسنی. (۱۳۵۰ ق.) نزهه الخواطر و بهجه المسامع والنواظر، حیدر آباد الدکن: دائره المعارف العثمانیه.

^۴ - میرزا لعل بیگ، لعلی بدخشی. (۱۳۷۶ ش.) ثمرات القدس من شجرات الانس، تصحیح سید کمال سید جوادی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

^۵ - professor johndowson (2001), The history of India, vol111, delhi.

^۶ - عزیز، احمد. (۱۳۶۷ ش.) تاریخ تفکر اسلامی در هند، مترجمان نفی لطفی محمد جعفر یاحقی، تهران: انتشارات کیهان با همکاری شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

بزرگترین عیب کتاب برنی را مربوط به پیاده کردن طرح نظریه های خود به وسیله شخصیت های تاریخی که به آنها هیئتی ساختگی داده، می داند. به بیان دیگر، ذهنیت گرایی برنی را عیب کار او به حساب می آورد.

جدای از این کتابها، در آثار مطالعاتی متاخری که بسیار اختصاصی و در حدود یک الی دو صفحه راجع به برنی و تاریخش شرح داده اند می توان به این کتابها اشاره کرد، ادبیات اسلامی هند (آنه ماری شیمل^۱)، تاریخ ادبیات ایران (ذبیح الله صفا^۲) که به اشتباه کتاب فتوحات فیروزشاهی را به برنی نسبت می دهد. تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی (سعید نفیسی^۳)، تاریخ اندیشه سیاسی اسلامی (بلک آنتونی^۴) که در آن نویسنده، برنی را نخستین نظریه پرداز مسلمان هند می داند که تناقض میان دیدگاههای اسلامی و ایرانی را در باب حکومت مطرح کرده است، البته نویسنده با تکیه بر کتاب فتاوی جهاننداری این سخن را گفته است. تاریخنگاری در اسلام (صادق سجادی، هادی عالم زاده^۵) که هر کدام از آنها تنها به شرح مختصری از برنی و کتاب تاریخ فیروزشاهی وی بسنده کرده اند.

ج (مقالات:

(ZIAUDDIN BARANI) Islamic culture By Syed Hassan Barany^۶

از پژوهش های مهم در این رابطه، مقاله ای است که توسط سید حسن برنی به رشته تحریر در آمده است. این اثر از معدود آثاری است که در مجموعه مقالات عدیده مجله فرهنگ اسلامی در باب ضیاء الدین برنی به زبان انگلیسی نوشته شده است. نگارنده در این مقاله سعی

^۱ - آنه ماری، شیمل. (۱۳۷۳.ش) ادبیات اسلامی هند، ترجمه یعقوب آژند، تهران: انتشارات امیر کبیر.

^۲ - ذبیح الله، صفا. (۱۳۷۳.ش) تاریخ ادبیات ایران، ج ۳، تهران: انتشارات مجید.

^۳ - سعید، نفیسی. (۱۳۶۳.ش) تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تا پایان قرن دهم هجری، ج ۱، تهران: انتشارات فروغی.

^۴ - آنتونی، بلک. (۱۳۸۵.ش) تاریخ اندیشه سیاسی اسلام از عصر پیامبر تا امروز، ترجمه محمد حسین وقار، تهران: نشر اطلاعات.

^۵ - صادق سجادی؛ هادی عالم زاده. (۱۳۸۰) تاریخنگاری در اسلام، تهران: سمت.

^۶ - syed Hassan barany, (january 1938), ziauddin barany, vol. 12, Islamic culture.